

A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS EGYIK SAJÁTOS VONÁSA

Az árak Európában a 13. századtól a mai időkig

C. E. Labrousse¹ mutatta ki először gazdag történeti dokumentáció alapján azt az elméletet, hogy a fejlődés korszakaiban a „szegényebb” cikkek ára gyorsabban emelkedik a többinél. Meghirdetésekor a szerző biztosította magát, amennyiben egy sor fenntartást is felhozott és számításba vette, hogy lehetnek kivételek a hely, az idő és a vizsgált termék szerint; egyébként pedig nem merete határozottan állítani, hogy ez az elmélet, ha indokolt a ciklikus fejlődés esetében, áll-e egy esetleges „hosszú időtartamú” fejlődésre is.

Azóta majdnem harminc év telt el, és ezalatt ezeket a megállapításokat számos ellenőrzésnek vetették alá. Maga a szerző is újra felvetette a regionális kutatóknak² mint ellenőrizendő kérdést. A továbbiakban E. Sol kanonok³ szolgáltatott dokumentációt; Walter Elliott Schaap különös hangsúllyal szólt erről a problémáról 1939-ben a „Forradalom gazdasági életére vonatkozó dokumentumok kutatására és kiadására alakult Bizottság közgyűlésén”⁴ tartott előadásában. Egyéb adalékokat nyújtott Chabert az 1798–1820 közötti évek áraitól szóló munkájában.⁵

Mint látjuk, az elmélet ellenőrzése francia anyag alapján már nagyon előrehaladt. Mielőtt az újabban kiadott kötetek a különböző országok ártörténeti statisztikájának anyagából lehetővé teszik, hogy próbára tegyük az elméletet más országok vonatkozásában is, némi összehasonlító anyagot mutatunk be Lengyelország történetéből. A közölt adatok a Bujak professzor tanítványai által gyűjtött és az általa szerkesztett sorozat kilenc kötetében kiadott dokumentumokból származnak. Ezekben a kötetekben megtalálhatók a varsói, a krakkói, a danzigi, a lembergi és a lublini árak teljes adatai a 15. századtól a 18. századig.⁶

Itt a fenti anyagon alapuló hosszabb munka összefoglaló eredményeit közöljük. A számításokhoz lehetőleg a nyers adatokat használtuk, vagyis kerültük a szerzők által megadott átlagokat és mutatókat, kiszámítottuk a fenti öt város együttes átlageredményeit a tizenöt, egyenként húszéves időszakra, amelyre a három évszázad felosztható. Ez az eljárás talán meglehetősen kezdetlegesnek tűnhet, de az anyag természete kényszerített bennünket alkalmazására, mert bár az bőséges, de a legkülönfélébb forrásokból származik (leginkább többféle számadáskönyvekből: városi igazgatási szervek, mezőgazdasági üzemek, kórházak, magánemberek számadásaiból stb.).

Megadjuk a mutatókat tizenkét árucsoporthoz és a bérekhez. Ezeket úgy számítottuk ki, mint a részleges mutatók egyszerű számtani középárayosait. A gabonafélék mutatója 6 különböző cikk mutatóit foglalja magában, az állati termékeké ugyancsak hatét, az importált italoké kettőt, a hazai termesztésűeké hármát, a gyarmatarúké tizenegyet, a sóé egyet, a fűtésé és világításé négyet, a kőházak lakbéréé hármát, a faházaké négyet, a luxus ruházati cikkeké kettőt, a mindennapi ruházaté ötöt, a papíré egyet. A bérek indexe hatféle különleges képzettség nélküli iparos és a tanoncok díjazását tartalmazza. A csoportokat úgy állítottuk össze, hogy mindegyik magában foglal egymással helyettesíthető cikkeket (gabonafélék, állati termékek, italok, ruházat), vagy eredetüknél fogva

szorosan összefüggő árukat – ami döntő az ár ingadozására (gyarmatárúk) –, vagy rendeltetésük miatt összetartozó cikkeket (építkezés). Minden mutató kiszámítása a névleges árak ingadozása alapján történt. E számításunk eredményeként kaptuk az 1. és 2. sz. táblázatban megadott csoportok szerinti mutatókat.

Ezek a táblázatok igen szabályosan igazolják C. E. Labrousse elméletét. Meglátjuk belőlük, hogy a gabonafélék ára gyorsabban növekszik, mint az állati termékeké, a só gyorsabban drágul, mint az importált fűszerek (a só árának szabálytalansága egyes időszakokban a sóadók rendszertelen behajtásától függ), a faházak lakbére gyorsabban emelkedik, mint a kőházaké, a luxus ruházati cikkek emelkedése lassúbb, mint a hétköznapiaké. Látjuk továbbá, hogy az alapvető élelmiszerek gyorsabban drágulnak, mint a másodrendűek (italok és fűszerek); még kevésbé drágulnak a lakberek, ennél is kevésbé a papír, amit itt a nem nélkülözhetetlen iparcikkekre hozunk fel például. Az egyetlen kivételt az importált italok árának a hazaiakéhoz képest erősebb növekedése képezi, de ezt is az előbbiek árára kirótt pénzügyi terhek magyarázzák. Könnyen elképzelhető, hogy ez a helyzet különbözőképpen nehezedett az egyes társadalmi osztályok családi költségvetésére. Ez az első és legfontosabb tényező, amit itt hangsúlyozni szeretnénk.

Ennek a ténynek a következményeit nem olyan könnyű felismerni, mint ahogy első pillanatban látszik. Egyes feltételezések, amelyek gyakoriak a nyugati történetírásban, különösen a franciában, bizonyos naturalizmus hibájába esnek, és ez abból ered, hogy változatlanok tekintik az emberi természetet és el nem térőnek az egyén viselkedését azonos helyzetekben a különböző történelmi korszakokban. Mindamelllett az úgynevezett Engels-törvényt az élelmiszerárak növekvő szerepéről a fokozatos elszegényedéssel arányban nem lehet szabadon alkalmazni minden országra és minden korra. Például a kapitalizmus előtti Lengyelországban a nép élelmezésének aránylag alacsony költségei és az alapvetően szükséges iparcikkek magas ára mellett a felsőbb rétegek és főleg a középosztály fényűzése főként éppen a luxus élelmiszerekben nyilvánul meg (import fűszerek, gyümölcs és borok).⁷

Ha a Labrousse által a 18. századi Franciaországra vonatkozóan megállapított jelenség megfelelője megtalálható Lengyelország történetében a 16-tól a 18. századig, tehát egy olyan ország történetében, amely már csak a nagyfokú gabonakivitel és a csekélyebb iparosodás folytán is teljesen eltérő gazdasági helyzetben volt, szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy itt a kapitalizmus előtti gazdaság alapvető problémájával van dolgunk. Valóban, táblázataink teljesen hasonlóak Labrousse-éihez. Csupán két – bár érthető – különbséget észlelhetünk. Az első a borok magas ára: ez jellemző az importáló Lengyelországra, szemben a nagy exportőr Franciaországgal. A második, hogy Lengyelországban nincs meg a fa árának erős emelkedése, ami az erdeitől megfosztott 18. századi Franciaország jellegzetes vonása.⁸

Második táblázatunk, amely ugyanazon árváltozások adatait mutatja be, de ezúttal lánc-indexekben, lehetővé teszi annak megállapítását, hogy a megfigyelt jelenség nemcsak a háromszáz év folyamán végbement változások végső eredménye, hanem épp ellenkezőleg, majdnem állandó jelenség és felismerhető a vizsgált tizenöt, egyenként húszéves periódus legnagyobb részében. Hogy lehet ezt megérteni? Természetesen alapos kutatásokra van szükség. Ebben a tanulmányban csak a probléma egy sajátos társadalmi vonására szeretnénk felhívni a figyelmet. Már Simiand elemzéséből⁹ világosan kitűnik, hogy legalábbis a 15. századtól kezdve az áremelkedések időszakai hosszabbak és észrevehetőbbek az áreséseknél. Európában az újkor nagyrésze az áremelkedések

jegyében telik el, ez pedig éppúgy a nemesfém beáramlásának, mint az egyes országok inflációs pénzpolitikájának eredménye a különböző korokban. Miután a bérek valamivel később emelkednek, mint az árak, a gazdasági egység (a család) úgy kényszerül reagálni vásárlóképességének csökkenésére, hogy csak a szükséges kiadásokra korlátozza magát és gyengébb minőségű cikkekre tér át. Ez jól ismert folyamat.

De ennek a jelenségnek más oldala is van. A technikai fejlődés, amely a 15. századtól kezdve az egymást követő „ipari forradalmak”-on keresztül valósul meg, nem egyforma mértékben hat ki a különböző cikkek csoportjainak áráira. Általában minél inkább befolyásolta egy adott cikk árát az átalakítás vagy a szállítás költsége, annál inkább csökkent a cikk ára. Ezért nem az alapvetően szükséges cikkek drágultak, hanem a másodrendű fontosságú áruk árai csökkentek hozzájuk viszonyítva.¹⁰

Nyilvánvaló, hogy a jobbmódú emberek nagyobb mennyiségben vásárolták ezeket a cikkeket, mint a szegényebbek, tehát az előbbieknél nagyobb hasznot húztak az árcsökkenésből. *Valószínűleg ez a jelenség az alapja a kor növekvő társadalmi ellentétéinek.*

Másrészt, amilyen mértékben csökkentek a másodrendű fontosságú cikkek árai (amik ugyanakkor általában „magasabb igények” kielégítését szolgáló cikkek voltak), úgy csökkent szabályosan a vagyonosság színvonala is, úgyhogy ezek a cikkek fokozatosan egyre hozzáférhetőbbé váltak, és ennek megfelelően az egyre keresettebb cikkek fogyasztása demokratizálódott. *Valószínűleg ez a jelenség az alapja az európai népesség széles rétegei életszínvonal-emelkedésének abban a korban.*

A jelenségnek éppen erre az oldalára kívántuk felhívni a figyelmet, felhasználva az összehasonlító anyagok kiadását, amelyek alkalmasak a jelenség megvilágítására.

I. TÁBLÁZAT

Tizenkét elemi szükségletű árucikk árainak és a béreknek mutatói 1501-től 1800-ig:

	1501 1520	1521 1540	1541 1560	1561 1580	1581 1600	1601 1620	1621 1640	1641 1660	1661 1680	1681 1700	1701 1720	1721 1740	1741 1760	1761 1780	1781 1800
Élelmiszerek															
Gabonafélék	100	131	174	284	335	459	1143	1417	1474	1798	2445	2152	2561	2740	3754
Állati termékek	100	127	155	212	252	348	773	951	961	1086	1292	1370	1603	1747	2141
Importált italok	100	115	151	288	372	472	1034	1189	2259	2779	3583	3585	3872	3756	3981
Hazai italok	100	114	156	203	294	370	636	941	1139	1333	1466	1422	1493	1687	1754
Só	100	114	156	203	207	186	389	405	535	637	631	827	827	1199	1451
Gyarmatárúk	100	131	162	191	231	254	523	445	565	548	685	617	747	837	904
Világítás és fűtés	100	121	148	210	269	401	750	930	986	1055	1287	1223	1480	1791	1827
Lakbérek															
Kőházak	100	93	105	131	148	189	457	530	551	623	822	847	847	1033	961
Faházak	100	118	126	152	181	221	446	540	545	621	764	726	878	1220	1257
Papír	100	91	102	113	146	171	404	529	756	854	982	962	1116	1261	1173
Ruházat															
Luxus ruházati cikkek	100	118	110	128	128	124	239	289	370	366	373	380	353	388	330
Mindennapi ruházati cikkek	100	101	110	125	146	168	312	334	384	415	486	525	604	755	785
Bérek	100	104	114	171	202	271	509	621	708	843	910	974	1130	1277	1456

II. TÁBLÁZAT

Tizenkét elemi szükségletű árucikk árainak és a béreknek mutatói 1501-től 1800-ig:

	1501 1520	1521 1540	1541 1560	1561 1580	1581 1600	1601 1620	1621 1640	1641 1660	1661 1680	1681 1700	1701 1720	1721 1740	1741 1760	1761 1780	1781 1800
Élelmiszerek															
Gabonafélék	—	131	133	163	118	137	249	124	104	122	136	88	119	107	137
Állati termékek	—	127	122	137	119	138	222	123	102	113	119	106	117	97	106
Importált italok	—	115	131	191	129	127	219	115	190	123	129	100	108	97	106
Hazai italok	—	114	137	130	145	126	172	148	121	117	110	97	105	113	104
Só	—	114	137	130	102	90	209	104	132	119	99	131	100	145	121
Gyarmatárúk	—	131	124	118	121	110	206	85	127	97	125	90	121	112	108
Világítás és fűtés	—	121	122	142	128	149	187	124	106	107	122	95	121	121	102
Lakbérek															
Kőházak	—	93	113	125	113	128	242	116	104	113	132	103	100	122	93
Faházak	—	118	107	121	119	122	202	121	101	114	123	95	121	139	103
Papír	—	91	112	111	129	117	236	131	143	113	115	98	116	113	93
Ruházat															
Luxus ruházati cikkek	—	118	93	116	100	97	193	121	128	99	102	102	93	110	85
Mindennapi ruházati cikkek	—	101	109	114	117	115	186	107	115	108	117	108	115	125	104
Bérek	—	104	110	150	118	134	188	124	114	119	108	107	116	113	114

JEGYZETEK

1. C. E. *Labrousse*: Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle (Vázlat az árak és a jövedelmek változásairól Franciaországban a 18. században) Párizs, 1933, I. k. 241.
2. C. E. *Labrousse*: Observations complémentaires sur les sources et la méthodologie pratique de l'histoire des prix et des salaires au XVIIIe siècle (Kiegészítő megjegyzések a 18. századi árak és bérek történetének forrásairól és gyakorlati módszertanáról) – Revue d'histoire économique et sociale; XXIV, 1938, 289–308.
3. Eugene *Sol*: Les céréales inférieures en Quercy. Les prix de 1751 à 1789 (Az alacsonyabbrendű gabonafélék Quercyben. Az árak 1751-től 1789-ig) – Revue d'histoire économique et sociale; XXIV, 1938, 335–355.
4. Walter Elliot *Schaap*: Etude du mouvement des prix des céréales dans quelques villes de la Généralité de Champagne pendant les années qui précèdent la Révolution (Tanulmány a gabonaárak változásáról a champagne-i tartomány néhány városában a forradalmat megelőző években) In: »Commission de recherches et de la publication des documents relatifs à la vie économique de la révolution. Assemblée générale de la commission centrale et des comités départementaux (1939)« (A forradalom gazdasági életére vonatkozó dokumentumok kutatására és kiadására alakult bizottság. A központi bizottság és kerületi albizottságok közgyűlése) Párizs, 1945, 37–72.
5. A. *Chabert*: Essai sur les mouvements des prix et des revenus en France de 1789 à 1820. Avec préface de M. C. E. Labrousse: Les prix (Tanulmány az árak és jövedelmek mozgásáról Franciaországban 1789-től 1820-ig. M. C. S. Labrousse előszavával: Az árak) Párizs, 1945.
6. *Hoszowski*: Ceny w Lwowie w XVI–XVIII w (Az árak Lembergben a XVI–XVIII. században); *Pelc*: Ceny w Krakowie w l. 1369–1600 (Az árak Krakkóban az 1369–1600-as években); *Tomaszewski*: Ceny w Krakowie w l. 1601–1815 (Az árak Krakkóban az 1601–1815. években); *Adamczyk*: Ceny w Lublinie w w. XVI–XVIII (Az árak Lublinban a 16–18. században); *uó*: Ceny w Warszawie w w. XV–XVII (Az árak Varsóban a 15–17. században); *Siegel*: Ceny w Warszawie w l. 1701–1815 (Az árak Varsóban az 1701–1815 években); *Pelc*: Ceny w Gdansku w XVI i XVII (Az árak Gdanskban a 16–18. században); *Furtak*: Ceny w Gdansku w l. 1701–1815 (Az árak Gdanskban az 1701–1815 években).
7. Ez magyarázza, miért csodálkozott annyira minden szakember a Zieleniewicz-i költségvetés szerkezetén, amit Arnold dolgozott fel. L. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie (A lengyel történészek vilnai VI. általános kongresszusának iratai) 1935, II. k. 293–295.
8. H. *Sée*: Landes, communaux et défrichements en Haute-Bretagne (Landok, községi földek és írtások Haute-Bretagneban) 1926; *Uó*: Histoire économique de la France (Franciaország gazdaságtörténete) I. k. 205–207.; C. E. *Labrousse*: Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle (Vázlat az árak és a jövedelmek változásairól Franciaországban a 18. században) II. k. 343–348.
9. F. *Simiand*: Recherches anciennes et nouvelles sur le mouvement général des prix du XVIe au XIXe siècle (Régi és új kutatások az általános árváltozásokról a 16. századtól a 19. századig) Párizs, 1932.
10. R. *Marjolin*: Prix, monnaie et production. Essai sur les mouvements économiques de longue durée (Ár, pénz és termelés. Tanulmány a hosszútávú gazdasági változásokról) Párizs 1941, 172–178. Ha nem vizsgálnánk meg ezt az oldalát a kérdésnek, végül is René Parodnak lenne igaza, aki munkája címében így kiáltott fel: Kevesebbet keresünk, mint 1500-ban! (Párizs, 1914).

Fordította: Jászay Gabriella